

ВЪВЕДЕНИЕ ОТ Д-Р АНДРЕ МИШЕЛС КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

Никой не знае какво ще представлява психоанализата в бъдеще, но това, което знаем с положителност, е, че тя ще се променя с ритъма на предизвикателствата, пред които ще ѝ се налага да се изправя. Те са многобройни в свят на вихреци се стихии и в общество, чиито преобразувания не знаят спирание; неговият ход като че ли се ускорява и се стига и до нещата, които изглеждат най-стабилно установени. Всичко това засяга индивида, нещо повече – дестабилизира го, разклацайки както семейните и социалните, така и професионалните му устои. Основанието за съществуване на психоанализата е придаването на субективното измерение на цялото му дължимо внимание.

Текстовете, събрани в това издание, свидетелстват, всеки по свой начин, за практика на психоанализата, вписваща се в продължението на Фройд, Лакан и неколцина други; даваща сметка за клиника, която не е в покой, в съзвучие с новите искания, отправяни към нея. Все предизвикателства за психоанализата, без изначално тя да е уверена, че е на висотата на положението, на залога, който във всички възможни хипотези е субективността на епохата.

Последната е белязана от реалното, което е функция от напредъка на науката, която има голямо влияние върху икономиката и политиката и чрез тяхното посред-

ничество, върху всички обществени отношения. Впрочем какво е това реално, с което се сблъсква клиницистът, което не се връща непременно на същото място, както подсказва Лакан¹, а си служи с тази *същост* (*mêmeté*), за да впише *разлика* благодарение на най-привилегированото от всички означаващи, определяно като *унарна черта*. Именно така от реалното може да се схване само някакъв остатък, който, колкото и минимален да е, е не по-малко състоятелен. Този остатък, споменат в заглавието на сборника, е като следа, по която трябва да се върви, и като епистемологично и също толкова етическо изискване.

Противно на твърдението на метафизиката, реалното не може да се схване в неговата цялост, а излага само една страна, един аспект, чийто брой е невъзможно да се знае. Откакто съществува, науката иска да открие в него (или да въведе в него) някакъв *ред*, който да има, и това е съдбовният момент, *правната сила* (силата на закон). Тя е функция от рационалност, която на Запад се свързва с *Просвещението* (*Aufklärung*), с възникването на съвременните науки през 16. и 17. век, на които психоанализата е задължена, както набляга Лакан. Преди въпросното *Aufklärung*² обаче е имало други, кое от кое по-осветляващи. Можем да се върнем до времето на прекъсването, внесено от Авраам във вавилонската наука, която той ретроактивно установява като идолопоклонник. По свой начин, Авраам вписва или признава законен ред отвъд реалното, записано в небето. Това е основопо-

¹ В Семинар 11 „Четирите основополагащи понятия на психоанализата“ (1963–1964) – Бел. ред.

² Немската дума *Aufklärung*, означава „осветяване, осветляване, просвещение“, българското ѝ съответствие съдържа корена „свет-“, а на френски се употребява думата „светлина“ в множествено число и с главна буква, Lumières. – Бел. прев.

лагащото време на единобожието, като съзнателен ред, отнесен (но и позоваващ се) на писането (писмеността), като функция на Единствения (l'Un), създаващ черта, *унарна черта* (*trait unaire*) или буква.

По отношение на въпросните *светлини* (= просвещението), всички други са ерзаци (заместители), но не и по-малко полезни, и позволяват да се разбере нещичко от първите. Така стои въпросът с *осветляванията*, свързвани с името на Аристотел, като представител на гръцкото *просвещение* в продължение на повече от два века. За това свидетелства Маймонид (Moshe ben Maimon)³, следващ Авероес (Ibn Rushd)⁴ и предхождащ свети Тома⁵. Като кара Аристотел да говори с термините на *Тора*⁶, Маймонид допринася, според прочита на Лео Щраус⁷, за трансформирането на 12. и 13. век в *Aufklärung*, много по-радикално от това, което последва четири века по-късно с Галилей и Декарт.

За да проследим реалното, за да попаднем на остатъците от него, дължни сме да се върнем много назад във времето, да се стремим да попаднем там, където се е вписало от най-стари времена. Може да се отбележи,

³ Моше бен Маймон, известен още като Рамбам или Моисей Маймонид, е известен еврейски философ, лекар, равин, изследовател на Петокнижието и законотворец. Прекарва по-голямата част от живота си в Мароко и Египет (1138–1204). – Бел. ред.

⁴ Авероес е името, с което е известен в Европа Абдул Уалид Мохамед ибн Ахмед ибн Мохамед ибн Ахмед ибн Ахмед, наричан още ибн Рушд, арабски философ, лекар, юрист и математик. Неговите философски възгледи оказват силно влияние върху европейската философия. – Бел. ред.

⁵ Свети Тома Аквински (1225–1274) е италиански богослов и схоластически философ. – Бел. ред.

⁶ Тора е понятие в юдаизма, обхващащо традиционното религиозно право. В тесен смисъл Тора съответства на Петокнижието, първите пет книги на Библията. – Бел. ред.

⁷ Лео Щраус е германо-американски учен по политическа философия от 20. век. Роден в Германия, с еврейски произход, Щраус по-късно емигрира от Германия в Съединените щати. – Бел. ред.

че именно буквата се явява като най-древен ориентир, с който разполагаме за ситуиране на реалното. Координатите на „трансцендентната естетика“⁸ се оказват подкопани от „инстанцията на буквата“, която Лакан асоциира с „разума от Фройд насам“⁹, който е различна версия от тази на Кант.

Та как стоят нещата с разума от Фройд насам по отношение на разума на Кант? Една нова рационалност цели да установи някакъв ред и посредством него да създаде епоха. Предназначението ѝ е да продължи известно време, след което да изчезне или да даде повод за „разширяване на полето на нормата“, според израз на М. Фуко¹⁰, който я свежда до частен случай. Така Кант няма какво да възрази на логиката на Аристотел, която, напротив, счита за завършена; преди 19. век да се заеме да релативизира значението ѝ на основата на трудовете на Болцано¹¹, Фреге¹², Бул¹³ и неколцина други. Това е фундаменталната дискурсивна промяна, която разцъфтява през втората половина на 19. век и допринася за определянето на мисловния климат, в който психоанализата могла да види бял свят. За да установим „генеалогията“

⁸ Разработвана от И. Кант. – Бел. ред.

⁹ Лакан, Ж. (1957). Инстанцията на буквата или разумът от Фройд насам. На фр. език в: Екри. Париж: Съой; на български език в: *Écrits*. Избрано, съставител Дарин Тенев. София: Колибри, 2023. – Бел. ред.

¹⁰ Фуко, М. Разширяване на полето на нормата в *Казано и написано*. Париж: Галимар (на фр. език).

¹¹ Бернард Болцано (1781–1848) е чешки философ, математик и теолог от италиано-немски произход. – Бел. ред.

¹² Фридрих Лудвиг Готлоб Фреге е германски математик, логик и философ, прекарал по-голямата част от живота си в град Йена като студент и като преподавател по логика и математика. – Бел. ред.

¹³ Джордж Бул е британски математик и философ. Като създател на булевата алгебра, която е в основата на цялата съвременна компютърна аритметика, Бул е разглеждан като един от учениците, направили възможна появата на компютърната наука. – Бел. ред.

и обаче, е необходимо да прибавим трудовете на Ницше, който предхожда и подготвя тези на Фройд.

Светлината (= просвещението), независимо от епохата, винаги се съпътства от сянка, тъй както рационалното не може да се отдели от някаква част от ирационално, с която дълго време се свързва мисленето на Ницше, преди Хоркхаймер¹⁴ и Адорно да го признаят за съставна част от *Aufklärung*¹⁵. Така става и с Фройд, при все че Витгенщайн¹⁶ признава много рано неоченимия му принос за разширяването и разпознаването на рационалността в области, дейности и процеси, които дотогава изглеждат лишени от нея. Дали това не е било заобиколен начин да се вкара психоанализата и чрез нея част от ирационалното и хаоса в научната област?

Регът върви с хаоса, който го предхожда и непрекъснато го заплашва, но и също толкова може да бъде творец на смисъл и фактор за новост на който и да е план. Библията го квалифицира като *TohuvaVohu*¹⁷, който не само

¹⁴ Макс Хоркхаймер е германски социолог и философ. Заедно с Адорно са едни от най-изявените представители на франкфуртската школа. – Бел. рег.

¹⁵ Хоркхаймер, М., Адорно, Т. (1944). Дialeктика на Просвещението. Франкфурт на Майн: Фишер ТБ (на немски език).

¹⁶ Според Жак Буверес красотата заг теорията за несъзнаваното за Витгенщайн е, че тя се откъсва от научните, причинно-следствени обяснения, за да предложи нови форми на мислене и говорене, или по-скоро – нова митология. – Бел. рег.

¹⁷ Tohu wa-bohu или Tohu va-Vohu (библейски иврит: תוהו ובוהו *tōhū wābōhū*) е библейска еврейска фраза, открита в разказа за сътворението в Битие (Битие 1:2), който описва състоянието на земята ('aretz) непосредствено преди сътворението на светлината в Битие 1:3. На български език е преведено като: „А земята беше **безвидна** и **пуста**“ (Синодална Библия, превод от 1940 г., издание на БПЦ).

В парафраза на част от бележка в The Zohar. Pritzker Edition (в превод на проф. Даниел К. Мат, том. 1, стр. 118, п. 75):

Според *Бахир* 2 земята първоначално е била в състояние на תוהו (тоху; tohu) и след това е променена на בוהו (боху; bohu), което се тълкува като תוהו ובוהו (бо ху; bohu), „в нея има нещо“, т.е. нещо със субстанция, за разлика от хаоса.

предхожда създаването на света, но и завинаги остава негова съставна част. Тъкмо така светът не престава да бъде създаван и пресъздаван, ген след ген, за всеки един, или не е свят. Психоанализата не се стреми да създава хаос, а по-скоро да впряга в работа реда и да нарушава покоя му, който всеки изтърпява, разнася, предава въпреки нежеланието си в най-гребния от актовете си и в частност в речевите актове; за да го подкопава или позволява на субекта да му направи друг прочит. Точно по този начин постъпва психоанализата по отношение на всеки ред, закон или не, на този на науката.

Ученият обаче не е или вече не е непременно в позицията на законодател, в която искат да го поставят. Чрез практиката си той се стреми не толкова да установи ред, подчиняващ се на закони, които проектира да установи, а да разпознава детерминизма, който е предметът на наблюдаваните явления. От методологична гледна точка Фройд се доближава до това, наблягайки на научната строгост на детерминизма в психичната област, призовавайки енергично лекаря да не го подценява.

Още от самото начало Фройд неотклонно следи напредъка на науката; дори е едно от главните му действащи лица в областта на невронауките, но после се разграничава от тях с изоставянето на проекта¹⁸ си за психология, основана научно върху невронната теория.

Ранните кабалисти, черпейки от еврейския неоплатонизъм, разбират *тоhu* и *боhu* като отнасящи се съответно до първичната материя и форма. *Тоhu*, първичната материя, се разглежда като корен на злото (Платонова идея, развита в гностицизма и неоплатонизма), докато *боhu*, формата, е произходът на доброто. – Бел. ред.

¹⁸ „Проект за една научна психология“ (Entwurf einer Psychologie) на Фройд. Това заглавие е предложено от редакторите при първото публикуване на ръкописа през 1950 г. То е част от кореспонденцията на Фройд с Вилхелм Флис. Самият Фройд го нарича „Психология за невролози“. „Проектът“ на Фройд е замислен за първи път в края на март 1895 г. – Бел. ред.

Той не успява да установи своето поле в самия център на науката в процес на възникване, тази за живота, а по-скоро встрани от (извън) нея, като обаче до края остава задължен към нея. Такава ще бъде и позицията на Лакан, който, облягайки се на лингвистиката, същевременно в даден момент се разграничава, заимствайки най-ценното от нея – а именно теорията за означаващото. Променя я, като прави от нея основен фактор за субективизирането, което ще го ръководи в последващата му теоретична разработка. Това му позволява, между другото, да постави въпроса за това как стоят нещата със субекта в една теория на бъдеща наука.

Не е ли субектът осъден да остане маргинален спрямо (встрани от) нея, тъй както и психоанализата, поставяща си целта да бъде негов заместник (*tenant-lieu*)? От една страна, тази позиция е неудобна, но от друга, тя е необходима, тъй като тъкмо чрез „маргиналиите“¹⁹ нещата напредват, променя се това, което е най-здраво установено. Днес се намираме в ключов момент, когато се искат усилията на цяло едно поколение, за да се постави психоанализата отново на висота или на равнището на новите подходи към реалното, позовавайки се на основополагащите моменти на своя дискурс, свързани с имената на Фройд, Лакан и неколцина други.

Това реално, с което се занимаваме и което е на път да промени трайно социалната връзка, не е само работа на науката, а, както беше споменато по-горе, също толкова и на политиката. Важна част се пада на икономиката и на правото, които встъпват като главни действащи лица в промяната на социалната връзка. Ключовият въпрос е дали правото чрез нормите, които не престава да пише и пренаписва, да изработва или да възприема, ста-

¹⁹ Маргиналиите са ръкописни бележки върху белите полета отстрани на текста. – Бел. прев.

ва инструмент на властта или на подриването. Двете възможности съществуват, въпреки че, както знаем, правото най-често е платено от властта и от собствеността.

Във всеки случай, психоанализата не може да остане извън мислене за правото, закона и нормите, намесващи се в сърцевината на практиката и като функция на вътрешно присъща връзка между клиника и политика, която връзка се оказва много по-дълбока, отколкото изглежда на пръв поглед. Макиавели въвежда реалното в политиката²⁰, което е в съгласие с неговия идеен и идеологически подход. Противно на своите предшественици, той насърчава клинициста да се интересува от човека такъв, какъвто е, а не, какъвто би трябвало да бъде.

На този план може да се констатира учудваща близост с Фройд, който, противно на някаква психология или психотерапия с научни претенции, не си поставя за цел да пренапише норма – психична, социална, сексуална или друга, а по-скоро да я подкопае. Психоанализата е още от началото и по същността си *критика на нормативния разум*²¹; въпреки че това невинаги се разбира по този начин не само от противниците ѝ, а и от самите психоаналитици. Именно от този зрителен ъгъл ще се наложи нов прочит на всички текстове на Фройд и Лакан.

Кое е мястото, където психоанализата ще се роди отново след антисемитска Виена от началото на 20. век и Виена на възхода на фашизма, а така също и след следвоенния Париж и Париж след май 1968 година? Тя се появила на бял свят, защото към гения на нейния основател се при-

²⁰ Приносът и влиянието на Макиавели към теорията на политическия реализъм и неговото изследване може да бъде проследен през трудовете на Ото фон Бисмарк от 19. век до тези на Хана Аренд (особено в “The Human Condition”) през 20. век. – Бел. ред.

²¹ Алюзия към „Критика на чистия разум“ на И. Кант. – Бел. ред.

бавя и този²² на мястото в точно определен исторически момент. В последствие това място се явява като невралгичната точка на Mitteleuropa (Средна Европа), където поради разклащането на Австро-Унгарската империя се съсредоточават огромен брой мигранти, в частност евреи, дошли от Централна Европа. Многобройни са важните нововъведения, белязали 20. век и минали през това най-привилегировано от всички места. Това продължава кратко, след което Втората световна война окончателно го прекратява, свеждайки имперската столица до среднозначим град.

Може да се нарисува аналогична картина на Париж от втората половина на 20. век, станал за времето на едно поколение интелектуалната столица на западния свят; след разгрома на нацистка Германия и компрометирането на много значителни личности от академичния, медицинския и юридическия свят по време на режима, като Хайдегер, Карл Шмит²³ и мнозина други. Продължаваме да търпим шока от *Shoah* (вж. *последваща бел. под линия относно Шоа, с. 356, бел. 3 – бел. ред*); травма, която засяга всички цивилизовани нации, изправя ги пред непонятното и пред отговорността им, която апелира към всички дискурси, включително психоанализата. Тъкмо за това прекъсване искал да даде обяснение Тони Джъг²⁴ с категорията *Postwar* (следвоенен период – бел. прев.), за да наменува този период от края на войната до атен-

²² Игра на думи: на френски, а и на български, като термин от митологията, „гений“ означава и „дух“. – Бел. прев.

²³ Карл Шмит е германски юрист и философ. Трудовете му, главно в областта на ефективното осъществяване на политическата власт, оказват влияние върху по-късни автори, но са и предмет на спорове, заради неговите връзки с националсоциализма, заради които е наричан „коронния юрист на Третия райх“. – Бел. ред.

²⁴ Тони Робърт Джъг е британско-американски историк и публицист от еврейски произход, син на имигранти от Русия и Румъния. – Бел. ред.

матите от *Nine Eleven* (2001)²⁵. Оттогава живеем в нова епоха, белязана от борбата против тероризма, в частност джихада, в която за пореден път Израел се озовава в центъра на събитията, на конфликт, който този път противопоставя християнския Запад на мюсюлманския свят.

На читателя, който се учудва от честотата на препращанията към юдаизма, мога да кажа, че това няма нищо общо с религията, а със спецификата на отношение към текста и следователно към буквата. Присъстващо от първите до последните трудове на Фройд и най-вече в кореспонденцията му, наброяваща повече от 25 000 писма, въпросното препращане придобива нова значимост при „връщането към Фройд“, извършено от Лакан, най-късно в лекцията му за „Инстанцията на буквата или разумът от Фройд насам“²⁶. В нея Лакан не пропуска да препрати към полемика около функцията на буквата в отношението ѝ към духа, разбунвал отношенията между юдаизма и християнството през почти две хилядолетия. Този дебат, който е измежду най-широко засвидетелстваните, е и измежду бъдещите най-много страсти и вълнуващ най-много хора. Не е ли той на път да се премести на плана на връзките между юдаизма и исляма, където за пореден път най-големият залог е и ще бъде дебатът за статута на текста и на неговото тълкуване? И може би тъкмо около функцията на буквата ще се решава на свой ред съдбата на психоанализата.

²⁵ По повод на атенатите в Ню Йорк от 11.09.2001 г. Тони Джъд пише, че е видял началото на 21. век. – Бел. ред.

²⁶ Вж. бел. 9, с. 16. – Бел. прев.